

УДК 811.161.2.

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.2.1/11>**Шуліченко Т. С.**<https://orcid.org/0000-0002-4579-6669>Український державний університет науки і технологій,
Навчально-науковий інститут «Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту»**Мірошниченко І. Г.**<https://orcid.org/0000-0002-7538-1608i>Український державний університет науки і технологій,
Навчально-науковий інститут «Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту».

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЖІНКИ - ЛІДЕРКИ У РОМАНІ В. ШКЛЯРА «МАРУСЯ»: МОВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЛІДЕРСТВА

Статтю присвячено дослідженню лінгвальних і комунікативних засобів актуалізації мовної особистості персонажа. Проаналізовано сучасні підходи до вивчення художнього тексту крізь призму антропоцентризму. Текст розглянуто як акт комунікації між автором, читачем і персонажем, де персонаж, користуючись різними комунікативними тактиками і стратегіями, має безпосередній вплив на читача. Переконані, що від успіху цього діалогу залежить популярність того чи того твору, оскільки сучасний читач не орієнтований на довгі описи, роздуми, філософські відступи, а взорований на динаміку сюжету, ідентифікацію себе з тими чи тими персонажами. Це спонукає авторів мінімізувати усе, що сповільнює динаміку твору, зумовлюючи докладну розробку мовної особистості персонажа. Саме так конструює бестселери сучасний український письменник В. Шкляр. Події в них доповнюються великою кількістю діалогів і полілогів, тобто репрезентуються через зовнішнє мовлення персонажів. Внутрішнє мовлення використано для екскурсів у минуле, але обережно, щоб не зменшити інтерес читача до основних подій. Унаслідок цього вважаємо мовну особистість персонажа актуальним об'єктом дослідження для сучасних лінгвістичних студій, оскільки видається логічним, що за застосування нових підходів до створення й аналізу художнього тексту мовні особистості персонажів мають бути проаналізовані з урахуванням сучасних тенденцій. Персонаж художнього тексту у вітчизняному мовознавстві став предметом наукових розвідок пізніше, ніж автор, проте є не менш затребуваним, особливо під час аналізу історичних творів, якими славиться В. Шкляр. Конструювання мовної особистості персонажа в історичному романі вимагає від автора, не відходячи від історичних реалій, створити сучасний образ, уможлививши його діалог з читачем. Вважаємо мовну особистість Олександри Соколовської у творі В. Шкляра «Маруся» одним із найбагатогранніших мовних особистостей персонажа, оскільки вона постає як лідерка, новаторка, яскрава представниця свого народу, його традицій, а також як молода дівчина зі складною долею. Усе це робить мовну особистість цього персонажа цікавим об'єктом дослідження, оскільки використані нею комунікативні тактики й стратегії були завжди успішними та допомогли їй не лише здобути лідерство, а й утримати його.

Ключові слова: мовна особистість, персонаж, комунікативна тактика, художній текст, гендер.

Постановка проблеми. Актуальний сьогодні антропоцентричний ракурс лінгвістичних досліджень дав поштовх до глибшого вивчення художнього тексту, що важливо для аналізу мовної особистості персонажа, адже дає можливість

дослідити її на зафіксованому матеріалі, визначити застосовані нею комунікативні тактики і стратегії, проаналізувати їхню успішність, майстерність, доцільність використання. Попри велику популярність творчого доробку В. Шкляра мовна

особистість його персонажів, зокрема мовні тактики і стратегії жінки-лідерки, не досліджувалася вітчизняними науковцями, що зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

До проблеми мовної особистості зверталися такі українські лінгвісти як І. Бехта, В. Корольова, Л. Мацько, Л. Монастир'ова, В. Ніцполь тощо. Однак дослідження мовної особистості лідерки, отаманки у вирі війни в українському мовознавстві не проводилося.

Потстановка завдання. Метою даної статті є аналіз мовної особистості персонажа, його комунікативних тактик і стратегій, а також вплив на читача у бестселері В. Шкляра «Маруся». Досягнення поставленої мети вимагає виконання наступних завдань: 1) розглянути нові підходи до вивчення індивідуальної мовної особистості персонажа; 2) дослідити комунікативні тактики і стратегії Марусі як лідерки; 3) проаналізувати вплив гендерних стереотипів на мовну поведінку Олександри Соколовської у романі В. Шкляра «Маруся».

Об'єктом дослідження нашої наукової розвідки є мовна особистість персонажа-лідера у творі В. Шкляра «Маруся».

Предметом дослідження є особливості комунікативних тактик і стратегій головної героїні роману В. Шкляра «Маруся».

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи до аналізу художнього тексту дали поштовх до глибокого дослідження мовної особистості персонажа. Його вивчення передбачає дослідження різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, духовності, менталітету, емоцій тощо, що є суттю самого поняття людина. Доступ до цих характеристик і надає мова [4, с. 162]. Мовна особистість (мовний образ «Я»), на думку Л. Мацько, виростає з послідовного природного, зокрема й цілеспрямованого, нанизування міжособистісних мовленнєвих контактів, зміст яких у процесі повсякденного мовного спілкування розширюється і трансформується в образно-сміслові структури індивідуальної та групової мовосвідомості, когнітивні структури наукового пізнання і знання, формування національної ідентичності та соціально-культурних характеристик, утворення ідеологічних, наукових, літературних, побутово-культурних текстів. Мовну самосвідомість особи, як зауважує Л. Мацько, визначають як результат мовно-соціальної взаємодії – інтеракції, яка через символи – мовні одиниці – надає змогу мовцю побачити себе очима інших співрозмовників, бо в нього з ними одна спільна символічна система бачення і розуміння – мова [6, с. 8]. У творчості В. Шкляра мовна особистість кожного персонажа ретельно продумана і майстерно виписана так, щоб читач міг ідентифікувати його без додатко-

вих деталей, лише за мовою. Загалом у його творах на національно-патріотичну тематику завжди присутній сильний лідер, який завдяки харизмі, умінню володіти різними комунікативними тактиками і стратегіями, здатний вести за собою воїнів. На думку А. Дякова, лідерство постає як один з базових механізмів диференціації соціальної діяльності та передбачає досягнення особливого положення певною особою (індивідуальне лідерство) або певною частиною групи (групове лідерство) щодо решти членів групи [3, с. 230]. Важливу думку щодо комунікативних стратегій переконання лідера висловлює Л. Монастир'ова, яка визначає ознаки його мовної особистості, що зумовлюють використання ним тих чи тих стратегій переконання:

– мовні засоби, якими він користується для впливу на формування колективної свідомості в певній дискурсивній спільноті;

– здатність лідера аргументовано та чітко закликати аудиторію до потрібних дій;

– апелювання до емоцій;

– орієнтування на універсальні цінності (об'єднання нації, рівність, гідність, любов до Батьківщини, честь, родина й інші) [7, с. 179].

Комунікативне ж лідерство тієї чи тієї мовної особистості, на наше переконання, можливе лише тоді, коли вона посідає в колективі й суспільстві провідне місце серед інших подібних мовних особистостей, вирізняючись вищим рівнем інтелекту, стійкішою психікою, міцнішою волею до діяльності, мотивацією досягати поставленої мети, умінням швидко реагувати на виклики, високою культурою поведінки і мовної комунікації. Усе це є актуальним для персонажа роману В. Шкляра «Маруся» Олександри Соколовської.

Як зазначає І. Бехта, вивчення мовлення персонажа вможливує вирішення низки завдань: «по-перше, мовлення персонажа, як і його образ загалом, є у сприйнятті читача певним фактом об'єктивної дійсності, який відображається засобами особливої художньої структури; по-друге, мовленнєва діяльність персонажа, вербалізована системою текстових елементів, слугує відображенню важливих характерологічних засобів персонажів. По-третє, як і сам персонаж, його мовлення зображене в літературному тексті, сприймається читачем як артефакт, що передбачає присутність у змісті та формі мовлення персонажа думок, почуттів, мовного досвіду та смаку автора» [1, с. 26–27]. Мовну особистість головної героїні роману «Маруся» В. Шкляра, її комунікативні стратегії і тактики не вважаємо можливим дослідити без врахування гендерного аспекту, оскільки на цьому наголошує й автор, порівнюючи її тендітну зовнішність і титанічну силу духа з перших сторінок роману і до останньої. На думку Ю. Кравцової, дескрипція мовної особистості в гендерному аспекті передба-

чає такі характеристики: «1) відображення в художній картині світу автора гендерних стереотипів певного етносу; 2) уявлення письменника про прояви жіночого і чоловічого в соціумі взагалі і літературної діяльності зокрема; 3) ступінь і характер виявлення в творах автора гендерної ідентифікації та самоідентифікації; 4) різні образні мовні засоби, здатні фіксувати гендерні відмінності» [5, с. 114]. Тобто крізь призму власного світосприйняття та уявлень про маскуліність та фемініність у межах художнього тексту автор, послуговуючись різними мовними засобами, створює художні образи чоловіків та жінок. Такий підхід дає змогу визначити провідні диференційні ознаки мовленнєвої поведінки чоловічих та жіночих персонажів, що важливо для нашого дослідження. Уважаємо головною героїню Марусю цікавим об'єктом для аналізу, оскільки вона є прикладом свідомого поєднання суто жіночих і чоловічих комунікативних стратегій задля досягнення глобальної комунікативної мети й утримання авторитету серед чоловіків в умовах війни. Під комунікативними стратегіями розуміємо певний механізм, що забезпечує гнучкість комунікативного процесу та досягнення прагматичної мети учасниками інтеракції: керування поведінкою, діями та свідомістю реципієнта завдяки когнітивній здатності стратегій моделювати картину світу [9, с. 69].

Олександра Соколовська руйнує гендерні стереотипи про роль жінки під час війни. Видається, що саме цим вона відразу завоювала серця читачів, перетворивши роман В. Шкляра «Маруся» на бестселер. Під гендерними стереотипами розуміємо набір загальноприйнятих та консервативних норм і суджень, які мають відношення до статусу жінок і чоловіків, норм поведінки, мотивів їхніх вчинків і характеру потреб [2, с. 304]. Однак, варто пам'ятати, що важливість належності людини до тієї чи тієї статі, ступінь сформованості гендерних стереотипів залежать від культурних норм, у яких живе людина, та норм, усталених її предками. Зауважимо, що на поведінку людини, на те, як вона реагує на навколишній світ, її вербальну експресію, безперечно, впливає її стать, яку вважаємо неправильним зовсім не брати до уваги. Утім, значно більший вплив на діяльність та мовну поведінку людини має те, настільки суспільство, у якому вона живе, тяжіє до розмежування гендерних ролей у ньому. Важливу роль у цьому відіграють усталені століттями гендерні стереотипи, які міцно вкорінюються у свідомості чоловіків і жінок, моделюючи соціальний устрій, спосіб життя, комунікацію. Сьогодні актуальним об'єктом дослідження у лінгвістиці є гендерні особливості спілкування чоловіків і жінок. В основу цього дослідження лягло твердження про те, що на базі патріархальних стереотипів, зафіксованих у мові, розвиваються і різні стратегії мовленнєвої

поведінки чоловіків та жінок. Послідовники феміністської лінгвістики стверджують, що відмінності в мові чоловіків і жінок мають не біологічний, а соціальний характер. Це пояснюється тим, що представники обох статей раніше знаходилися в різних умовах. Жінки зазвичай перебували вдома, займаючись веденням домашнього господарства, тоді як чоловіки дуже часто змушені були залишати рідну домівку, щоб служити в армії, працювати. Це давало їм можливість побачити інші країни, а отже, і засвоїти нову лексику. Тому мова чоловіків була багатшою за мову жінок. Це стало причиною того, що за жінкою закріпився штамп не розповідача або ж письменника, а швидше слухача чи читача, оскільки вважалося, що вона не здатна красномовно висловлюватись як усно, так і письмово. Оскільки чоловіки в основному займали домінуюче становище в суспільстві, то і їх мова була голоснішою, впевненішою за жіночу. Жінки ж характеризувалися м'якшим, тихішим мовленням. Соромлячись висловлюватись, вони використовували велику кількість вставних слів і словосполучень, які виражають різну міру впевненості, посилення на чужу чи свою думку. Маруся є представницею українського суспільства, яке завжди шанувало жінку, даючи їй певну свободу у виборі власної долі, не відбираючи у неї голос. Саме завдяки цьому юна дівчина була одногосно обрана отаманкою. Зауважимо, що не останню роль у цьому зіграло її вміння не боятися комунікації з людьми, вміння публічно виголошувати промови, надихаючи ними натовп. Комунікацію Марусі можемо охарактеризувати як таку, що підпорядкована здебільшого стратегії переконання слідувати за нею, вірити їй як лідерці, змінити уявлення про те, що командувати військом під силу лише чоловіку. Переконання як комунікативна стратегія є суттєвим компонентом мовленнєвого впливу, кінцева мета якого – змінити, трансформувати, оновити ставлення комуніканта стосовно того чи того питання. За відповідною реакцією опонента можна побачити, було переконання успішним чи ні. Поняття переконання дослідники досить часто пов'язують з поняттям аргументації. Відповідно до цього, якщо розглядати особливості реалізації стратегії переконання як однієї з характеристик мовної особистості лідера, аргументація постає мовним впливом на ментальну сферу реципієнта [8, с. 306]. Для реалізації своїх задумів отаманка комбінує такі комунікативні тактики: самопрезентація, заклик, позитивні перспективи із чоловічим стилем спілкування, а також із суто жіночими тактиками ведення розмови – довірливим тоном, створенням невимушеної атмосфери, активним використанням посмішки, погляду у вічі, постави, вдалого вбрання тощо. Комунікація Марусі з початку твору маркована рішучістю, лаконічністю і сміливістю:

– Скільки ж тобі років, дитино? – спитав Петлюра

– Сімнадцять, – відповіла Саша. – Буде.

– І за що ж ти воюєш, Олександро?

Вона стала до нього боком і розгорнула шлик.

– «СМЕРТЬ ВОРОГАМ УКРАЇНИ» – прочитав уголос Петлюра. – Ну

якщо вже такі дівчата воюють за Україну, то наша візьме [10, с. 99].

Цікавим видається те, що Маруся майстерно комбінує різноманітні комунікативні стратегії з невербальними засобами. Їхня основна функція, на нашу думку, полягає й тому, щоб підсилити та, водночас, продублювати мовну комунікацію. Невербальні засоби також широко використовуються отаманкою для надання додаткового змісту того чи того висловлення, акцентуації важливих аспектів промови, підтвердження чи спростування висловлених думок. Саме вони дають розкривають справжні емоції, почуття, підсвідомі імпульси дівчини. Наприклад: «Вона приострожила Нарциса й вискочила на схилок Дівичгори, щоб усі її добре бачили й чули. Подякувала за довіру й сказала, що хай із нею залишаться тільки ті, хто не збирається триматися хатнього припічка» [10, с. 111]. Такою була перша реакція дівчини на вимогу натовпу бачити на чолі лише Олександрю Соколовську (Марусю). Фіксуємо уміння дівчини вдало використати знання рідної мови у поєднанні з умінням показати себе, не забувши про візуальне сприйняття мовця. Така стратегія була успішною, оскільки дівчину одногласно було обрано отаманкою попри гендерні стереотипи й установки. Маруся відповідає гідно і відповідно до ситуації: «Ми не будемо оберегати тільки свої села, ліс і себе в ньому. Ми підемо на велику війну за Україну! Підемо на Київ! Якщо комусь це далеко, нехай чухає матню на печі» [10, с. 111]. У цій промові виразно звучить заклик до негайних сміливих дій, а також суто чоловічий стиль виголошення промови, якому притаманна амбітність, погрози ворогам, важливість лише своєї точки зору і брутальний гумор. Отаманка звертається до воїнів як рівний до рівного, підтримуючи козацьку традицію дякувати за довіру. Слідування традиціям підсилюється далі тим, що Олександра Соколовська обирає собі прізвисько: «І ще одне, – насамкінець сказала вона. – Віднині називайте мене Марусею» [10, с. 111]. Окрім слідування козацьким традиціям, убачаємо у виборі прізвиська й відбиття багатого внутрішнього світу дівчини, що надає значущості їй як мовній особистості, оскільки свідчить про високий рівень інтелекту, адже Маруся є Міріамною – та, що чинить спротив [10, с. 113]. То ж поряд зі сміливими закликами й брутальним гумором відзначаємо високий рівень інтелекту дівчини, гострий розум і знання мов. Маруся уміло користується також

позамовними засобами (такими, як вийти наперед, стати вище тощо). Убачаємо в цьому елементі вдалої самопрезентації. Водночас на окрему увагу заслуговує те, що у своїй палкій промові дівчина не використовує займенник «я», замінивши його на «ми». Вважаємо це ознакою саме традиційного жіночого спілкування, коли жінка не протиставляє себе слухачам, бо для неї важливо бути їх частиною. Так само впевнено Маруся, ставши отаманкою, тримається і з іншими підрозділами української армії: «–Здорові були, козаки! – голосно привіталася юнка», після радісних вигуків юрби на її адресу Маруся продовжує: «Я за отамана!», далі представлення отаманки продовжується: «Перекинувши карабін із-за спини на плече, дівчина стала перед сотником Станіміром. – Мене звать Маруся» [10, с. 31]. Приклад витримки і лаконічності, притаманної більше чоловічій комунікації, ніж жіночій, бачимо, коли Маруся дізнається про смерть коханої людини в лікарні:

– А мені так угадується, що ви дівчина. Я не помилюся?

– Це зараз має значення?

– Має. Хоч одного буде кому оплакати.

– Я не вмю плакати, – сказала вона [10, с. 336].

Звичайно, саме емоційна стриманість характеризує чоловіче спілкування, жінки вільніше й повніше висловлюють свої почуття й емоції. Так само стриману у висловленнях Марусю фіксуємо під час розмови зі Станіміром, коли вона на межі відсутності інформації про коханого: «Станімір подумав, що вона його зараз ударить. Він був не проти. Йому навіть хотілося, щоб вона його вдарила». – Прощайте, пане сотнику! [10, с. 333].

Висновковуємо, що у сучасному українському художньому тексті статус бестселера вмотивовує майстерно розроблена індивідуальна мовна особистість персонажа, яка характеризується впливом на читача через використання тих чи тих комунікативних тактик і стратегій, налагоджує з ним продуктивний діалог, звертаючись не лише до інших героїв твору, а й опосередковано до нього. Маруся змогла побудувати комунікацію так, що користувалася повагою і відданістю відчайдушних воїнів, які були готові померти за свою отаманку. Зауважимо, що її палкі промови, безсумнівно, відгукнулися в серцях читачів, адже залишаються актуальними сьогодні. Вона постає майстром гнучких, обережних, скерованих на нейтралізацію маніпулятивних комунікативних ходів опонентів, комунікативних стратегій, хоча в окремих мовленнєвих ситуаціях сама послідовно демонструє впевнено наступальні, приховано маніпулятивні стратегії міжособистісного спілкування. Така мовна поведінка героїні, а також відкидання будь-яких гендерних стереотипів сприяло популяризації роману.

Список літератури:

1. Бехта І. Персональний дискурс у наративній структурі художнього тексту. *Мова і культура*. Серія «Філологія». 2002. Вип. 5, ч. 1. С. 22–29.
2. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 304 с.
3. Дяків О. Виховання лідера. Київ : Наукова думка, 2011. 231 с.
4. Застровська С. О. Загальне поняття мовної особистості. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 6. С. 159–163.
5. Кравцова Ю. В. Проблеми і перспективи дослідження мовної особистості письменника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 9 : Сучасні тенденції розвитку мов. 2015. № 12. С. 109–116.
6. Мацько Л. Мовна особистість А. Малишка як лінгвокультурологічний феномен. *Культура слова*. 2013. № 78. С. 7–11.
7. Монастирська Л. Комунікативні стратегії переконання як одна з характеристик мовної особистості лідера. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31, № 4, ч. 1. С. 176–180.
8. Монастирська Л. Комунікативні стратегії переконання як одна з характеристик мовної особистості адвоката (на матеріалі художніх фільмів США). *Філологія. Соціальні комунікації*. 2013. Вип. 26 (65), № 4 (2). С. 305–310.
9. Фролова І. Є. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 928. С. 68–74.
10. Шкляр В. М. Маруся : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 315 с.

Shulichenko T. S., Miroshnychenko I. G. THE LINGUISTIC PERSONALITY OF A FEMALE LEADER IN V. SHKLIAR'S NOVEL "MARUSIA": LINGUISTIC AND COMMUNICATIVE MEANS OF LEADERSHIP REPRESENTATION

This scientific article deals with the study of linguistic and communicative means of representing a character's linguistic personality. Contemporary approaches to the analysis of literary texts through the prism of anthropocentrism have been examined. The text is viewed as an act of communication among the author, the reader, and the character, in which the character, through using various communicative strategies and tactics, has a direct influence on the reader. The success of this dialogue determines the popularity of a literary work, because the modern reader is oriented not toward extended descriptions and philosophical digressions, but toward dynamic plot development and the possibility of identifying himself with particular characters. This makes authors minimize elements that slow down the narrative and focus on the thorough construction of the character's linguistic personality, whose speech unfolds the plot. The narrative is reinforced by numerous dialogues and polylogues, the external speech of the characters. Internal speech is used mainly for retrospective excursions, very carefully though in order not to diminish the reader's interest in the main events.

The linguistic personality of a character is considered a relevant object of contemporary linguistic studies, as new approaches to literary text analysis require taking into account modern tendencies in its interpretation. An analysis of scientific works by Ukrainian linguists shows that initial attention was primarily directed toward the linguistic personality of the author. By studying writers' idiolects, worldviews, and the representation of their individual world pictures, linguists reconstructed authors' linguistic personalities, which contributed to a deeper understanding of their creative work and its impact on the reader. The character of a literary text became the subject of systematic research later; however, today it is very relevant, especially in the analysis of historical fiction, where Vasyl Shkliar is one of the best.

Constructing a character's linguistic personality in a historical novel requires combining historical authenticity with the creation of an image capable of engaging in dialogue with the contemporary reader. One of the most multifaceted linguistic personalities in Shkliar's work is Oleksandra Sokolovska in the novel "Marusia". Her linguistic personality is characterized by complexity: she appears as a leader, innovator, and a vivid representative of her people, their traditions and customs, while at the same time remaining a young woman with a complicated fate. The communicative strategies and tactics she used prove effective, enabling her not only to gain leadership but also to maintain it, which makes this character a promising and illustrative object of linguistic analysis.

Keywords: linguistic personality, character, communicative tactic, literary text, gender.

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026